

Р. ОФЦИНСЬКИЙ
(Ужгород)

ЗНИЖЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ МОГУТНОСТІ УКРАЇНИ У 1992 – 2004 РР.

Незалежна Україна успадкувала від СРСР одне з найпотужніших угруповань військ у Європі, оснащене не лише ядерною зброєю, але і сучасними зразками звичайного озброєння [20; 38]. Тому зниження рівня її військової потуги у світі не вичерпалося денуклеаризацією.

На українській території дислокувалися: ракетна армія, три загальновійськові та дві танкові армії, армійський корпус, чотири повітряні армії, армія протиповітряної оборони, Чорноморський флот. Це 780 тис. чол. особового складу, 6,5 тис. танків, близько 7 тис. бойових броньованих машин, до 1,5 тис. бойових літаків, понад 350 кораблів і суден забезпечення, 1272 стратегічних ядерних боеголовки міжконтинентальних балістичних ракет і майже 2,5 тис. одиниць тактичної ядерної зброї.

Воїстину Україна виглядала "a strategically significant state" (стратегічно визначною країною). Її військо переважало зібрані до купи французьку і британську армії, удвічі — німецький бундесвер, у 2,5 рази — американські сили в Європі. Відповідним виявився і розголос у мас-медіа, котрі є серйозним історичним джерелом у даній проблематиці. Спробуємо сконцентруватися на кількох ключових аспектах, які залишаються поза активним науковим обігом.

Демілітаризація

6 грудня 1991 р. парламент ухвалив закони "Про оборону України" і "Про Збройні Сили України". Того ж дня було затверджено текст Військової присяги, яку першим склав міністр оборони Костянтин Морозов у Верховній Раді. 7 квітня 1992 р. почало функціонувати командування Військово-морських сил України.

Позаяк в основу процесу лягло політичне рішення про без'ядерний і позаблоковий статус держави, зміни були різючими. Так, на кінець 1996 р. скоротили понад 3,5 тис. різноманітних структур, майже 410 тис. чол. Бойових літаків зменшилося на 600 одиниць, вертольотів — на 250, танків — на 2,4 тис., бойових броньованих машин — на 2 тис. На кінець 2000 р. Збройні сили України мали 310 тис. військовослужбовців і 90 тис. працівників. Але Corriere Della Sera 5 жовтня 2001 р. визначила їх чисельність 350 тис. чол., воєнні витрати — 7 тис. млрд. лір (3,25 млрд. дол.) або 3 % ВВП.

Характерною стала часта зміна керівництва військового відомства, котре прославилось найбільшим в Європі генералітетом (300 чол.). У 1991–1996 рр. змінилося три міністри оборони і чотири начальники Генерального штабу. Було оновлено понад 70 % керівного складу: майже усіх командувачів військ, округів, армій, корпусів і дивізій. Кадрові переміщення стосувалися всіх рівнів. У 1991–1994 рр. з України в інші держави перевелися близько 12 тис. офіцерів і прапорщиків, а понад 33 тис. повернулося на Батьківщину. 34 вищі військові заклади перетворили у 7 військових інститутів, один університет, одну академію, 3 відділення військової підготовки і 43 військові кафедри при цивільних вищих навчальних закладах.

Перший етап військової реформи (1992–1997) не досяг поставленої мети з точки зору створення сучасних збройних сил середнього рівня, які мають достатнє фінансування, сучасне озброєння і відповідну структуру [1, 16-18]. Спостерігалось

постійне зниження у Державному бюджеті загальної частки видатків на оборону і утримання Збройних сил, закупівлю озброєнь і військової техніки, проведення науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт: у 2000 р. менше половини від рівня 1992 р.

Воєнна організація України не відповідає новій системі загроз ХХІ ст. Поза увагою реформи, зокрема, залишився аспект ведення "безкровної війни": розробка новітніх комп'ютерних технологій впливу на економічний та військовий потенціал можливого супротивника, ведення радіоелектронної боротьби та використання ЗМІ для досягнення тактичних і стратегічних цілей. Найактуальніші для національної безпеки України питання — гарантоване забезпечення країни енергоносіями, розвиток системи транспортних коридорів — теж не увійшли у пріоритетні завдання Збройних сил, прикордонних, внутрішніх, залізничних військ, військ служби безпеки, урядового зв'язку, цивільної оборони і т. п.

Прикметно, інфраструктура 580 військових житлових містечок (131 тис. квартир), де мешкало біля 0,5 млн. чол., до початку 2004 р. знаходилася на балансі міністерства оборони. І перебувала в плачевному стані. У 2000 р. військова авіація України мала 543 вертольоти, але тільки 35 із них підіймалися у повітря [14]. У 80 % транспортних засобів сухопутних військ було відсутнє живлення. Практично кожний корабель ВМС потребував серйозного ремонту.

Та вже у червні-липні 1992 р. направлено до Югославії перший військовий підрозділ українських миротворчих сил. Міжнародні миротворчі місії ООН надали рідкі можливості заробити кошти на модернізацію української армії: 100 млн. дол. було виплачено як зарплати, а понад 20 тис. військових отримали недоступну у домашніх умовах підготовку, більш якісне озброєння і знання сучасної військової тактики.

Українська армія трансформувалася, виходячи з вимог ведення широкомасштабної регіональної війни четвертого покоління. Північноатлантичний альянс готовий до воєн шостого покоління з використанням високоточної зброї та новітніх технологій. Тому багато корисного у військовій сфері України принесла співпраця з НАТО після підписання Хартії про особливе партнерство 1997 р. [8; 18; 35; 36; 45; 54; 55]. Військовий полігон біля м. Яворів у Львівській області, по суті, став натівським. Крім того, на українській території було проведено кілька крупних сухопутних і морських навчань: Cossack Express, Peace Shield, Sea Breeze. Разом із українцями у них тренувалися вояки 12 країн альянсу.

Україна виступила ініціатором проведення "операції демілітаризації" або ж ліквідації своїх зайвих 80 сховищ-арсеналів звичайних озброєнь — 1,5 млн. одиниць стрілецької зброї та 133 тис. т боєприпасів із першої, другої та холодної воєн. Фінансувати знешкодження зброї, що триває і досі, припало країнам-донорам Греції, Німеччині та Туреччині.

Аналогічною, але меншою за масштабами, була і попередня півторарічна операція: знешкодження мін на території України, Молдови й Албанії обійшлася у 1,5 млн. євро (радіо "Свобода", 21 травня 2003 р.). На шпальтах The Christian Science Monitor навіть розповіли про молоду східну українку, що на спецпідприємстві заробляла 100 дол. на місяць, перетворюючи детонатори до мін у пластикові пелікани та інші дитячі іграшки [12]. Пілотний проект профінансувало НАТО.

До речі. Найбільшими запасами протипіхотних мін володіють Китай (110 млн.), Росія (70 млн.), Білорусь (10-15 млн.), Україна (10 млн.), Пакистан (6 млн.) та Індія (4-5 млн.). Цій проблемі Radio France Internationale присвятило огляд 24 лютого 2001 р. Незважаючи на заборону, ці міни широко застосовувалися у військових конфліктах, зокрема, в Анголі, Бурунді, Еритреї, Росії, Грузії, Туреччині та Іраку. Зокрема, у 2001 р.

на півдні Лівану залишилося знешкодити ще близько 130 тис. мін. Власне, цим займався український батальйон ООН.

Торгівля зброєю

Конверсія в Радянському Союзі почалася в 1989 р. внаслідок роззброєння і обмеження гонки озброєнь. Даний процес виявився доволі складним як для світової спільноти, так і незалежної України [2]. Вона суттєво підсилила транзитність своєї території і не випала з тісного кола експортерів зброї. І вже цим фактом привернула прискіпливі погляди Заходу [3]. Споконвічна підклимна боротьба за ринки збуту додала молодій державі неоціненного дипломатичного досвіду.

У 1990-х рр. Україна змагалася в європейському тендері на виробництво військово-транспортних літаків; турецькому, грецькому і малайзійському танкових тендерах; проекті модернізації танків Т-72 для країн Центральної та Східної Європи. Однак не мала щастя. Розрахунок на національний ВПК як основне джерело надходження валютних коштів виявився помилковим. Поступово втратився навіть ринок військової освіти: якщо у середині 1990-х рр. Україна готувала 800-900 іноземців (отримувала за одного курсанта 10 тис. дол. щорічно), то далі близько 100. Загалом її місце серед провідних експортерів озброєння забезпечувалося реалізацією надлишкової військової продукції радянського виробництва, меншою мірою — використанням ремонтно-сервісних потужностей і лише в останню чергу — поставкам продукції вітчизняних оборонно-промислових підприємств.

Успішно торгували зброєю у світі лише країни з поважним політичним впливом і наукомістким виробництвом. Ясна річ, присутність України тут обумовлена спадщиною СРСР, який витрачав на гонку озброєнь необмежені кошти. На неї припадало близько 30 % ВПК СРСР: 1810 підприємств і 2,7 млн. працюючих. Вартість усього військового майна, успадкованого Україною, оцінювалася у 89 млрд. дол.

Хоч замкнений цикл мали лише деякі озброєння, але існував перелік номенклатури військової продукції, аби придбати її у Росії, замовник мусів звертатися до України: авіаційні компоненти, радіолокаційні станції, авіадвигуни та ін. У неї залишилася також частина напрацювань, які випереджали західні: у виробництві головок самонаведення для ракет, станцій радіотехнічного контролю, звукометричних систем артилерійської розвідки, авіаційних і ракетних систем прицілювання і т. п.

Україна досить вигідно відрізнялася від провідних західних виробників спеціальної продукції тим, що не висувала жодних політичних умов до потенційних покупців. У 1992–1998 рр. вона продала зброї на 32 млрд. дол., що у 6 разів більше закордонних інвестицій від часу незалежності. Майже стільки вся її економіка виробляла за рік. Покупці — Іран, Ірак, Ємен, Еритрея, Сомалі, Пакистан тощо — переважно клієнти Радянського Союзу 1980-х.

Надзвичайно цікаве дослідження "Договірна торгівля зброєю з країнами, які розвиваються (1993–2000)" (83-сторінкове) підготувала Дослідницька служба конгресу США. У доповіді за 1993–1996 рр. Україна навіть не згадувалися, позаяк експорт зброї був занадто малий, але у 1997–2000 рр. була вже восьмою із 1,5 млрд. дол. Для порівняння. У 2000 р. США утримали перше місце з 12,6 млрд. дол. або 50 % сукупного прибутку від світової торгівлі зброєю. Друге місце в Росії — 7,4 млрд. дол. або 29 % легального ринку, третє у Франції — 2,1 млрд. дол. або 8 % (радіо "Свобода", 28 серпня 2001 р.).

У червні 2003 р. експерти Стокгольмського інституту досліджень проблем миру оприлюднили висновок про шосте місце України серед десяти провідних країн-експортерів озброєнь. У 1998–2002 рр. вона отримала 2,7 млрд. дол. Лідирували США,

Росія, Франція, Німеччина. Внаслідок оголошеної США "війни з тероризмом" відбувся ріст оборонних витрат в усьому світі. Отож державна компанія з експорту та імпорту продукції та послуг військового і спеціального призначення "Укрспецекспорт" заробила у 2003 р. 2 млрд. дол.

Після терактів 11 вересня 2001 р. долею українських учених ВПК Захід опікувався додатково (San Francisco Chronicle, 25 березня 2002 р.). Науково-технологічний центр України з 1995 р. фінансувався США, Канадою і ЄС. Він допоміг 11 тис. із 15 тис. колишнім ученим-зброярам застосовувати знання у цивільних розробках. Так, у 2000 р. США перерахували центру 35 млн. дол. Завдяки цим грантам завод "Південмаш" зберіг кілька сотень співробітників, зайнятих випуском космічних ракет для морських стартів.

Одночасно США серйозно занепокоїв технологічний прорив України, який личив тільки супердержаві. Як відгомін "касетного скандалу", у 2002 р. злободенністю вирізнялася підозра у володінні Іраком (країною-ізгоем) радарно-локаційної станції "Кольчуга", що на конвеєрі в донецького "Топаза" [30; 32; 37; 49; 61; 64]. Вважалося, що Україна порушила ембарго Ради безпеки ООН після виставки озброєнь SOFEX-2000 у Йорданії у квітні 2000 р. Мова йшла і про наміри нелегальних поставок ракетних технологій, кораблів, літаків, сталевих труб. Після небувалого розголосу Київ усіяло розвіював сумніви світових лідерів.

Річ у тім, що американський літак-невидимка "Стелс" враз усвідомив свою беззахисність. Він у два десятки разів дорожчий української РЛС, яку виявити неспроможний. У березні 2003 р. США і Великобританія провели військову інтервенцію і скинули Саддама Хусейна, а через півроку, у грудні, його арештували. Проте "Кольчугу" у переможеному Іраці не знайшли [14]. Україні вдалося вийти з дипломатичної ізоляції "клятвою крові", тобто приєднавшись до антиіракської коаліції. Американські літаки у рамках війни з тероризмом понад 2,5 тис. разів скористалися повітряним простором України [7]. Крім того, вона надіслала миротворчий (стабілізаційний) батальйон у шиїтську провінцію Васід.

Український танк Т-84 УД успішно конкурував із російським Т-90 і німецьким "Леопардом" за звання найкращого середнього танка сучасності. Та через зовнішньополітичну непередбачуваність Україна прогнала контракт на 4 млрд. дол. за поставку 1000 танків у Туреччину. На тендер вона підготувала спеціальну модель "Ятаган". Натомість справжнім проривом визнано танкову угоду з Пакистаном вартістю понад 1,5 млрд. дол., яку виконало Харківське виробниче об'єднання ім. Малишева. Російські партнери намагалися зірвати виконання контракту, відмовившись поставляти комплектуючі, зокрема — танкові гармати [19]. Проте Сумське ВО ім. Фрунзе освоїло їх випуск. Більше того, на прохання замовника сумську гармату зроблено за стандартами НАТО. Також упродовж трьох років (починаючи з 2002 р.) 300 найновіших пакистанських танків "Аль-Халід" і "Аль-Зарар" отримали українські двигуни (150 млн. дол.). Тут Україна випередила Китай, традиційного партнера Пакистану (The Frontier Post, 17 лютого 2002 р.).

Інший яскравий приклад навело радіо "Свобода" 17 січня 2002 р. Міністерство оборони Німеччини взяло в оренду дві машини Ан-124с "Руслан" для переправлення військового та гуманітарного вантажу до Афганістану. Кілька років перед тим уряд ФРН планував оновити авіапарк бундесверу літаками Ан-70. Але з політичних і економічних міркувань тоді ухвалили рішення на користь європейського Airbus [9], хоча в технічних можливостях українсько-російського транспортного літака й донині ніхто не сумнівається.

Для перевезення 80 т вантажу з Німеччини до Афганістану "Руслан" потребує лише вісім годин з однією посадкою, тоді як військово-транспортним літакам

"Трансалл", які належать бундесверу, необхідно два дні. Вони можуть піднімати в повітря лише 10 т, а на шляху до Кабула вимушені зробити щонайменше три посадки. Тоді ж американці брали в оренду найбільший у світі літак Ан-225 "Мрія", що здатний піднімати до 250 т вантажу. Цим літаком, який існував тільки в єдиному екземплярі, перевезли в Оман і Киргизію продукти харчування для американських солдатів.

Незважаючи на всі переваги Анів, через відсутність сервісної мережі за межами країни українцям не вдалося закріпитися на світовому ринку, де домінували американська компанія Boeing і європейський концерн Airbus [16; 43]. Усе ж, починаючи з 2005 р. НАТО запланувало п'ятирічний фрахт "Русланів", доки Європа не збудує власні аеробуси. Як зауважила The Wall Street Journal 4 червня 2003 р., на Заході орендували "Руслани" і раніше, але попит на них виявився настільки великим, що, коли виникла потреба транспортувати війська до Афганістану, вони вже розвозили різдвяні подарунки.

Американські літаки C-17 Globemaster краще, ніж українські, можуть приземлятися у складних умовах, але рейси Ан-124с "Руслан" дешевші приблизно у 6 разів. Тому до 2010 р. блок НАТО орендуватиме 6 "Русланів" за 1 млрд. дол. (радіо ВВС, 10 червня 2003 р.). Під "протоколом про наміри" поставили підпис дванадцять країн НАТО. Ініціатором виступила Німеччина за міцної підтримки Норвегії (радіо "Свобода", 12 червня 2003 р.).

У цілому транспортна авіація України складалася з 76 Ілів та 40 Анів [11]. Жодна країна Євросоюзу не мала таких літаків для довгих перельотів. Цю прогалину виявили в листопаді 2000 р. Використання української техніки дозволила Європі прилучитися до антитерористичних операцій без американської допомоги.

На ринку зброї Україна представлена нерівномірно. Так, у 1998 р. в Африці вона заробила понад 150 млн. дол. або третину цих доходів за рік. За підрахунками Центру досліджень армії, конверсії та роззброєння (Київ), протягом 1996–2000 рр. Україна виконала військові замовлення Пакистану на суму близько 800 млн. дол. Практично завдяки цьому контракту (320 танків Т-80УД за 650 млн. дол.), вона стала дев'ятою у світовій торгівлі зброєю у 1997 р. і сьомою у 1998 р.

Продані танки мали покращену броню і захист від нападу хімічного й кінетичного походження. Крім того, як повідомив британський журнал Jane's Defense Weekly 18 січня 2001 р., завод "Прогрес" у Запоріжжі випустив першу партію бойових протитанкових ракет із лазерним наведенням для 125 мм гладкоствольних пушок танків даного модельного ряду. Дальність ураження цих ракет вагою 31 кг становить 5 км.

Також варто згадати серед найбільших збройних контрактів України продаж 12 літаків Ан-74 (132,9 млн. дол.) і будівництво в Ірані заводу з виробництва Ан-140 (195,2 млн.). У 2000 р. Україна уклала контракт на 97 млн. дол. із Грецією на поставки двох малих десантних кораблів на повітряній подушці типу "Зубр".

У лютому 2001 р. конструкторське бюро ім. Антонова запропонувало серію модифікацій для 110 транспортних літаків Ан-32, що належать Індії. Це дозволила б продовжити термін експлуатації вдвічі — до 30 років [17]. Перешкодили як санкції США щодо Індії, так і міцні зв'язки України з Пакистаном, індійським противником. Але тоді ж Індія вибрала РЛС ІЛ-220 українського виробництва (Hindustan Times, 21 лютого 2002 р.). Її побачили в дії в Кримських горах. Переговори тривали з 1999 р., вивчалися інші аналоги — російський "Зоопарк" і шведський "Артур", але вони поступалися параметрами. ІЛ-220 знаходить артилерійські снаряди у радіусі 30 км.

Американські експерти характеризували Україну як унікальне місце для "чорного ринку": концентрація влади у кількох впливових осіб, жодного нагляду, величезний прозорий кордон і велетенський потенціал зброї, яку власні літаки доставлять, куди

потрібно [24]. Підтвердили це записи майора Мельниченка, котрі у США визнали автентичними.

Серед 10 найвідоміших злочинців у списку ФБР двоє мали українське "коріння". Детальніше про них розповіла 18 серпня 2003 р. The New York Times Magazine. Москвич Віктор Бут, найбільший торговець зброєю у світі, перебував поза юрисдикцією американських спецслужб. Але італійська поліція у серпні 2000 р. заарештувала колишнього одесита Леоніда Мініна, громадянина Ізраїлю, який також мав російський, бельгійський, німецький і навіть радянський паспорти (*Le Soir*, 2 і 4 травня 2001 р.). Пізніше суд міста Турін виправдав його і кількох компаньйонів, причетних до нелегального продажу зброї з України і Білорусі до колишньої Югославії та північноафриканським країнам 1992–1994 рр. (радіо "Свобода", 20 січня 2004 р.). Безумовно, такі торговці мали прикриття держав, які користувалися їхніми послугами. Тому із середини 1990-х рр. у світі не засудили жодного перемитника за порушення ембарго ООН.

Однак знайдений у ході розслідування архів привів слідчих і журналістів до Одеси, де починався маршрут нелегальних поставок. Так, український пілот на замовлення Бута возив нелегальну зброю до Ліберії, отримуючи за рейс 10 тис. дол. У вересні 2001 р., через два тижні після терористичного нападу на Нью Йорк і Вашингтон, угорський чиновник випадково виявив, що до Сполучених Штатів везли 300 українських ракет типу "земля-повітря" і 100 пускових установок. Неподалік летовищ ними можна збивати літаки.

Одеський порт грав роль контрабандистського тунелю між Європою і рештою світу. Тут щодня вивантажувалося 800 контейнерів, прослідкувати за вмістом кожного неможливо. Крім зброї, нелегально перевозилися цигарки, ліки, компактні диски. Звідси кілька годин їзди автівкою до Придністров'я, контрольованого одеською мафією. Там знаходилося 40 тис. т зброї, яку не дали забрати радянській (потім російській) 14 армії.

Наприкінці ХХ в. світ пильнував за спробами України продавати зброю країнам-ізгоям, а також до "гарячих точок". У травні 1998 р. у Центрі стратегічних і міжнародних досліджень у Вашингтоні з'явився черговий випуск бюлетня *Post-Soviet prospects*. У ньому повторено давнішу інформацію [48], що наприкінці 1995 р. утворився українсько-лівійський комітет стратегічної співпраці. Він маскувався контрактами на будівництво у Лівії залізниці в 600 миль.

Українські послы Володимир Василенко (у Великобританії) і Валерій Кучинський (постійний представник в ООН) у листах до редакторів *The Financial Times* і *The Washington Post* мусіли спростувати публікації цих газет 2000 р. про продаж Україною зброї Сьєрра-Леоне і ангольським повстанцям з "Уніта" в обхід ембарго ООН [23; 58; 58]. А наступного року розгорівся скандал із українським Іл-76, що віз 30 т зброї в Асмару, столицю Еритреї [31]. Його затримала болгарська влада в аеропорту Бургаса.

Можлива співпраця з афганськими талібами схвилювала Сполучені Штати до такого ступеня, що у березні 1998 р. спеціально прибула держсекретар Мадлен Олбрайт для рекогносцировки і профілактичних бесід у Києві [46]. До речі, після розпаду СРСР безслідно зникло більше 70 ядерних боєголовок. 8 лютого 2004 р. всеарабська газета *Al-Nayat* розповіла про факт продажу тактичної ядерної зброї з України у 1998 р. [4; 65], коли українські вчені відвідали південне афганське місто Кандагар. Самраз там знаходився центр руху "Талібан" і керівництво "Аль-Каїди". Дану версію в унісон спростували як українці, так і американці.

Військові інциденти

Як не парадоксально, у 2000 р. своє "вагоме" слово сказали українські військові. 20 квітня за 90 км від м. Бровари, що на Київщині, з полігону запустили тактичну ракету класу "Земля-Земля". Політ пройшов у некерованому режимі на відстань утричі довшу запланованої. Ракета влучила у цегляний будинок у Броварах і проткнула його з дев'ятого поверху по другий, наче гігантський лом. Троє мешканців загинуло, трьох поранило. Через кілька місяців, у червні-липні, спалахнула токсикодермія внаслідок масового отруєння жителів сіл Болеславчик, Чаусово-1, Підгір'я та Мічуріно Первомайського району Миколаївської області (понад 400 хворих). Причина — небалість в охороні місць утилізації залишків ракетного палива — гептилу.

У наступні роки пригоди здебільшого мали небесне походження. У присутності міністра оборони 4 жовтня 2001 р. українські ракетники із кримського полігону невдало влучили у тренувальну ціль у Чорному морі. Випадково вони збили російський авіалайнер Ту-154, що летів із Новосибірська у Тель-Авів. Загинули всі 78 осіб. Військові чиновники вперто заперечували свою вину, але під тиском безапелюсних доказів Україна взялася через два роки виплатити потерпілим родинам 7,5 млн. дол. Міністр оборони змушений відразу після інциденту піти на політичну пенсію. Загибель Ту-154 справила надзвичайне враження на американські *The New York Times* [62; 63], *The Washington Times* [21; 34; 41; 42; 47; 51; 53] і *The Washington Post* [25-29; 57], британські *The Financial Times* [60], *The Times* [52] і *The Daily Telegraph* [5; 15], швейцарську *Neue Zürcher Zeitung* [39], фактично на всі впливові газети західного світу.

На військовому аеродромі Скнилів, на околицях Львова, 14-й корпус військово-повітряних сил святкував своє 60-річчя. У сонячний день 29 липня 2002 р. Су-27 і МіГ-29 показували вищий пілотаж для кількох тисяч глядачів. На їхніми головами винищувач-бомбардувальник Су-27 приступив до виконання фігури "бочка", але 17-тонна машина впала на землю. Рятівники знайшли 83 тіла загиблих, тільки 45 із них вдалося ідентифікувати відразу [6; 22]. Поранено близько двохсот глядачів.

Президент Леонід Кучма перервав відпустку і за лічені години після трагедії був у Львові. Машини швидкої допомоги блискавично приїхали на місце трагедії. Телекамери зафіксували як професійно й без паніки лікарі рятували життя. Навіть військові надавали інформацію зі швидкістю й точністю, якій позаздрили у Пентагоні. А ще три тижні перед тим, коли у Донбасі загинуло 35 гірників, їхні рідні пікетували начальство, щоби дізнатися імена.

Цього разу президент швидко покарав військове керівництво (*Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 30 липня 2002 р.), бо "пілоти-акробати взяли на себе дуже багато" (*Corriere della Sera*, 29 липня 2002 р.). Він звільнив начальника Генерального штабу, що виконував тоді обов'язки міністра оборони, і командувача ВПС. Арештували чотирьох генералів і двох пілотів-полковників, які катапультиувалися. Щоправда *Die Welt* 5 серпня 2002 р. подав версію про обстріл СУ-27 невідомими предметами [40]. На підтвердження німецький телеканал RTL мав аматорську відеозйомку.

Подібні польоти без дотримання необхідної відстані безпеки (300 м віддалі та 400 м висоти від публіки) скрізь у світі заборонили ще після 28 серпня 1988 р., катастрофи на американській базі у Рамштейні (Пфальц, ФРН). Тоді на висоті 50-80 м зіткнулися три італійські літаки і загинуло 70 осіб (*Frankfurter Rundschau*, 29 липня 2002 р.). Отож інтерес усієї німецької преси до інциденту мав зрозуміле для своїх читачів інформаційне навантаження: *Neue Osnabrücker Zeitung*, *Süddeutsche Zeitung*, *Braunschweiger Zeitung* та ін. (радіо "Свобода", 29 липня 2002 р.).

На початку травня 2003 р. внаслідок розгерметизації українського військово-транспортного літака за 45 хв після вильоту зі столиці Конго загинуло до 250 чол. [13]. В Іл-76, що летів на замовлення конголезької армії із Кіншаси у місто Лубумбаші, відкрився багажний люк над важко доступним районом. Дивом вижило близько сотні пасажирів. Міністерство оборони України довго заперечувало інцидент. Кілька авіакатастроф трапилося в Анголі, щоправда, на російських Анах, але з українськими екіпажами.

Подібно до Росії та Китаю, іноземним екстремалам Україна приготувала свою програму військового туризму [10; 33; 44; 50; 56]. Це — прогулянка на танках Т-72 (300 дол. за 4 милі + 350 дол. за один вистріл) і БМП-1 (150 дол. + 250 дол. за одну чергу з її 73-міліметрової гармати), політ у кріслі другого пілота назвукових винищувача Су-27 (9,6 тис. дол. за годину) і МіГ-29 (8,5 тис.), артилерійську стрільбу. Задіяно 11 військових баз і 4 аеродроми. Окремо платилося 2 тис. дол. за допуск на базу.

* * *

Ключовим моментом повноцінного входження України у світове коло незалежних держав стало її прощання зі своїм радянським спадком — одним із найбільших військ у Європі. Це, з одного боку, привело до тісних контактів з ООН і НАТО, що сприяли модернізації скороченої армії. По-друге, "операції демілітаризації" вирівняли враження про Україну, котра з вини своїх військових потерпіла від низки інцидентів. І третє узагальнення. Попри помилкові сподівання на величезну зовнішньоторгівельну віддачу ВПК і "тіньові" негаразди, Україна не випала з десятки світових експортерів зброї. Подеколи її технологічний прорив личив тільки супердержаві. До речі, над вивченням останнього феномену ще належить попрацювати професійним історикам.

1. Бодрук О. Система національної та міжнародної безпеки в умовах формування нового світового порядку: 1991–2001 роки: Автореф. дис... д-ра політ. наук. — Київ, 2003. — 34 с.

2. Вакуленко М. Конверсія як соціально-політична проблема трансформації українського суспільства: Автореф. дис... канд. політ. наук. — Київ, 2003. — 20 с.

3. Чередніченко В. Політика України в галузі експорту озброєнь в 90-ті роки ХХ століття: Автореф. дис... канд. політ. наук. — Київ, 2002. — 20 с.

4. Al-Qaida kaufte ukrainische Nuklearwaffen //Der Spiegel. — 2004. — 8 Februar.

5. Aris B. Ukraine admits it shot down Russian airliner //The Daily Telegraph. — 2001. — 13 October.

6. Baker P. Ukraine arrests 4 top officers //The Washington Post. — 2002. — 29 July.

7. Baker P. Ukraine resolves to integrate with Europe //The Washington Post. — 2002. — 5 August.

8. Dempsey J. NATO to help Ukraine overhaul forces //The Financial Times. — 2002. — 4 March.

9. Die Misere der ukrainischen Streitkräfte //Neue Zürcher Zeitung. — 2001. — 15 November.

10. Ein bunter Flecken Welt am Ende der Ukraine //Neue Zürcher Zeitung. — 2000. — 19 August.

11. Evans-Pritchard A. EU force may rent Ukraine planes //The Daily Telegraph. — 2001. — 14 February.

12. Farnam A. From mines to toys in Ukraine //The Christian Science Monitor. — 2003. — 27 May.

13. Flugzeugunglück: Horrorminuten im Frachtraum //Spiegel. — 2003. — 11 Mai.

14. Glasser S. U.S. Shifts stance on Ukrainian //The Washington Post. – 2003. – 27 July.
15. Gilmore I. Israel accuses Ukraine of hiding missile strike that destroyed jet //The Daily Telegraph. – 2001. – 7 October.
16. Gow D. Antonov bid puts MoD on the line //The Guardian. – 2000. – 21 February.
17. Hoyle C. Ukrainian bid to update IAF's fleet of An-32s //Jane's Defense Weekly. – 2001. – 23 February.
18. Invest in an ideal Ukraine //The Washington Times. – 2001. – 9 September.
19. Ippolito L. Ucraina, carri armati et nuovi progetti //Corriere della Sera. – 2001. – 5 octobre.
20. Karatnycky A. The Ukrainian Factor //Foreign Affairs. – 1992. – Summer.
21. Kiev says its missile may have downed airliner //The Washington Times. – 2001. – 13 October.
22. Kovacs S., Vigoureux Th. L'horreur au meeting aérien de Lviv //Le Figaro. – 2002. – 29 juillet.
23. Kuchinsky V. Ukraine responds //The Washington Post. – 2001. – 1 January.
24. Kuzio T. Ukraine: Look into arms exports //The Cristian Science Monitor. – 2002. – 12 February.
25. LaFraniere Sh., Hockstader L. Russian plane explodes over Black Sea //The Washington Post. – 2001. – 5 October.
26. LaFraniere Sh. Ukrainian won't deny rocket hit Russian jet //The Washington Post. – 2001. – 6 October.
27. LaFraniere Sh., Vernon L. Russia says Ukrainians mishandled jet probe //The Washington Post. – 2001. – 7 October.
28. LaFraniere Sh. Putin scolds Ukraine for inadequate data in jet crash inquiry //The Washington Post. – 2001. – 10 October.
29. LaFraniere Sh. Missile blamed for plane crash //The Washington Post. – 2001. – 13 October.
30. LaFraniere Sh. U.S. details Ukraine-Iraq deal suspicions //The Washington Post. – 2002. – 27 November.
31. Lynch C. U. N. seeks weapons shipment probe //The Washington Post. – 2001. – 14 May.
32. Mandeville L. L'Ukraine accusée d'avoir fourni des radars à Saddam //Le Figaro. – 2002. – 28 novembre.
33. Military markets itself to tourists //The Washington Times. – 2000. – 25 December.
34. Missile parts are found in downed Russian jetliner //The Washington Times. – 2001. – 10 October.
35. Moniac R. Nato-Pakt mit der Ukraine //Die Welt. – 1997. – 10 Juli.
36. NATO to help Ukraine train armed forces //The Daily Telegraph. – 2000. – 29 January.
37. Nougayrede N. L'Ukraine est soupçonnée d'avoir vendu des radars a l'Irak //Mond. – 2002. – 29 Novembre.
38. Priest D. Ukraine savors new ties with NATO //The Washington Post. – 1997. – 14 July.
39. Quiring M. Ukraine gesteht Abschuss von Tupolew ein //Neue Zuercher Zeitung. – 2001. – 13 October.
40. Quiring M. Wurde die Su-27 beschossen? //Die Welt. – 2002. – 5 August.
41. Russian airliner with 78 aboard down in Black Sea //The Washington Times. – 2001. – 5 October.
42. Russians revise view on plane crash //The Washington Times. – 2001. – 7 October.

43. Schmalz P. Ukraine sucht mit Antonow Anschluß an den Westen //1999. – 7 Mai.
44. Sysoyeva M. Ukraine gives guests chance to play soldier // The Washington Post. – 2001. – 7 January.
45. Torbakov I. Ukraine: the acid test for NATO expansion // The Cristian Science Monitor. – 1997. – 15 May.
46. U. S. says Ukraine arms Taleban force // The Washington Times. – 1998. – 6 March.
47. Ukraine accepts blame for downed Russian jet // The Washington Times. – 2001. – 14 October.
48. Ukraine and Libya forge "strategic" alliance // The Washington Times. – 1996. – 10 June.
49. Ukraine and the West // The Washington Post. – 2002. – 8 August.
50. Ukraine military seeks a few good tourists // The International Herald Tribune. – 2000. – 28 September.
51. Ukraine: Missile possibly hit plane // The Washington Times. – 2001. – 6 October.
52. Ukraine rules out missile role in crash // The Times. – 2001. – 5 October.
53. Ukraine sends crew to probe airliner crash // The Washington Times. – 2001. – 8 October.
54. Ukraine strives to return to European sphere // The Washington Times. – 1997. – 23 July.
55. Ukraine won't apply to NATO, reaffirms Russia ties // The Washington Times. – 1998. – 23 March.
56. Ukraine's merchant adventurer // The Economist. – 2000. – 13 May.
57. Ukrainian admits an errant missile caused plane crash // The Washington Post. – 2001. – 14 October.
58. Vassylenko V. No evidence of Ukraine involvement in arms for Unita // The Financial Times. – 2000. – 12 July.
59. Vassylenko V. Ukraine has not provided RUF with weapons // The Financial Times. – 2000. – 22 December.
60. Warner T. Ukraine missile downed airliner // The Financial Times. – 2001. – 13 October.
61. Warner T. Iraq "seeks weapons technology from Ukraine" // The Financial Times. – 2002. – 8 July.
62. Wines M. After 9 days, Ukraine says its missile hit a Russian jet // The New York Times. – 2001. – 14 October.
63. Wines M. Ukraine defense chief resigns over downing of passenger jet // The New York Times. – 2001. – 25 October.
64. Wines M. Ukrainian radar deal with Iraq is reported // The New York Times. – 2002. – 25 September.
65. 2004/02/8 ٢٠٠٤/٠٢/٨ // نادیز قفوم دم ح - داب آ م الس ا

SUMMARY

Roman Ofitsynskyy. The decrease in Ukrainian military power in 1992–2004.

The hey moment of Ukraine's becoming the member of world's community was its refusal from the Soviet military legacy. The operations of demilitarisation raised the authority of the young state, having experienced the process of denuclearization at the same time. In spite of this Ukraine was alle to remain in the narrow group of weapon world export.